

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПРАКТИК ДЕМОКРАТІЇ УЧАСТІ (ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ): УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

ANALYSIS OF CURRENT PRACTICES OF PARTICIPANT DEMOCRACY (PUBLIC ACTIVITY): UKRAINIAN EXPERIENCE

Віннічук О.В.,

*кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

Кобильник В.В.,

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та філософії,
проректор з науково-педагогічної роботи
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

Ігнат'єва Т.В.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

Проаналізовано сутність громадських об'єднань як важливої складової розвитку громадянського суспільства. В розрізі історичної ретроспективи доведено важливість формування у молоді громадянсько-активних, соціально-значущих якостей, які стимулюють до розвитку дієвого громадянського суспільства.

Відзначено, що поштовхом до активної участі громадян у житті держави та громади є спільні інтереси, які стимулюють до залучення у громадські організації, волонтерські рухи, кіберволонтерство, соціальні спільноти тощо.

Процесу інституалізації громадянської активності в українському суспільстві посприяли: анексія АРК, збройний конфлікт на сході України, активний інтерес до виборчих кампаній з боку громадськості тощо.

Серед активних борців з дезінформацією та фейками в межах українського інформаційного простору необхідно відзначити такі громадські організації як Громадянська мережа "ОПОРА", Комітет виборців України, Громадський рух "ЧЕСНО", коаліція громадських організацій, яка складається з "Комісії журналістської етики", "Платформи прав людини", "Українського інституту медіа та комунікації" та StopFake.

Саме вони намагалися активно протистояти інформаційним потокам під час виборчих кампаній 2019 р. та сприяли мобілізації зусиль громадськості, влади та засобів масової інформації для досягнення поставленої мети шляхом провадження проектної діяльності.

Розкрито аспекти впливу електронних спільнот на розвиток держави. Відзначено, що вони сприяють мобілізації населення для допомоги українським військовим, знедоленим, біженцям тощо.

Доведено, що соціально активні спільноти сприяють активній розбудові громадянського суспільства. Акцентовано увагу на ефективності проекту "Інформаційні війська України", який виступає інструментом протидії російській інформаційній агресії.

Серед найбільш популярних та дієвих спільнот є: "Євромайдан – SOS", "Українська революція", Громадська організація "Інтерньюз-Україна".

Ключові слова: громадська активність, громадянське суспільство, волонтерство, кіберволонтерство, соціальні спільноти.

The essence of public associations as an important component of civil society development is analyzed. In the context of historical retrospect, the importance of forming in citizens civic-active, socially significant qualities which stimulate the development of an effective civil society is proved.

It is noted that the impetus for the active participation of citizens in the life of the state and the community are common interests which stimulate involvement in public organizations, volunteer movements, cyber volunteering, social communities and so on.

The process of institutionalization of civic activity in Ukrainian society was facilitated by: the annexation of the Autonomous Republic of Crimea, the armed conflict in the east of Ukraine, the active interest in the election campaign by the public, and etcetera.

Among the active fighters against disinformation and fakes within the Ukrainian information space are such public organizations as the Civic Network OPORA, the Committee of Voters of Ukraine, the Public Movement HONEST, a coalition of public organizations consisting of the Commission on Journalistic Ethics, the Platform for Rights human", "Ukrainian Institute of Media and Communication" and StopFake.

They tried to actively oppose the flow of information during the 2019 election campaigns and helped mobilize the efforts of the public, government and the media to achieve this goal through project activities.

Aspects of the influence of electronic communities on the development of the state are revealed. It is noted that they contribute to the mobilization of the population to help the Ukrainian military, the disadvantaged, refugees and more.

It has been proven that socially active communities contribute to the active development of civil society. Emphasis is placed on the effectiveness of the Information Troops of Ukraine project, which serves as a tool to counter Russian information aggression.

Among the most popular and effective communities are: "Euromaidan – SOS", "Ukrainian Revolution", NGO "Internews-Ukraine".

Key words: public activity, civil society, volunteering, cyber volunteering, social communities.

Постановка проблеми.

Осмислюючи історичну ретроспективу становлення та розвитку української державності, варто зазначити, що ціннісний вибір українців завжди супроводжувався гострою дискусією. Аналіз “кричущих” подій (2004, 2014-2020 рр.) на теренах України засвідчив високу готовність українців до боротьби за власні соціокультурні цінності, мотиваційного протистояння пропаганді та маніпуляціям.

Зауважимо, що саме в умовах військової агресії та складного періоду державотворення, який нині переживає Україна, важливо сформувати у молоді громадянсько-активні, соціально-значущі якості, завдяки яким вона зможе стати членом громадянського суспільства та на партнерських засадах прийматиме участь у розбудові держави.

Схожість українських та європейських цінностей, отримання Україною 11 червня 2017 року безвізового режиму актуалізує необхідність впровадження європейської практики громадської активності в український соціокультурний простір.

Українці прагнуть бути впевненими у завтрашньому дні та захищати свої права і свободи, формують почуття відповідальності за свою країну, і при цьому демонструють готовність брати активну участь у демократичних перетвореннях, процесі реформування держави та розвитку інститутів громадянського суспільства, суспільно-політичному житті, формувати нові рівні взаємовідносин громадян із владою.

Аналіз джерел та останні дослідження

Ігор Абрам'юк, експерт Проекту ЄС “Підтримка політики регіонального розвитку в Україні” у роботі “Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях” аналізує сутність та механізми демократії участі на місцевому рівні [2].

У межах аналітичної доповіді “Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку” за авторством Яблонського В. М., Андріушенка Т. В., Бекешкіної І. Е розкрито суспільні настрої, інституційні форми та практики громадської активності, зокрема основні тенденції молодіжної самоорганізації; акцентовано увагу на значущості громадських ініціатив та діяльності організацій громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції [6].

Аналітична доповідь “Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення,

виклики та трансформації” за редакцією Яблонський В. М., Бекешкіної І. Е., Гелетій М. М. спрямована на аналіз основних тенденцій громадської активності, зокрема розглянуто особливості самоорганізації громадян під час виборчих процесів 2019 року [7].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – проаналізувати сучасні практики громадської активності в українському суспільстві, дослідити яким чином вплинули анексія АРК, збройний конфлікт на сході України пришвидшенню інституалізації громадянської активності в українському суспільстві.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано загальнонаукові й спеціальні методи:

- індукція та дедукція – для формування понятійно-категоріального апарату дослідження, визначення причин підвищення рівня громадсько-політичної активності громадян;

- аналізу та синтезу – для здійснення дослідження впливу політичних процесів на підвищення рівня громадянської активності (учасницької демократії) серед представників українського суспільства;

- кількісного та якісного аналізу – з метою аналізу рівня залученості громадян до активної громадсько-політичної діяльності у 2013-2020 рр.;

- порівняльний метод – порівняння авторських досліджень із практичними напрацюваннями дослідницьких інститутів, наукових центрів;

Виклад основного матеріалу.

В умовах сьогодення на українському просторі спостерігається активне зростання загальної кількості офіційно зареєстрованих громадських об'єднань у період 2014-2020 рр. Загалом вважається, що тенденція пов'язана з подіями, які стимулюють українське суспільство долучатися до процесів організації громадсько-політичного життя, зокрема: анексія АРК, військово-політичний конфлікт на Сході України, президентська та парламентська виборчі кампанії 2019 та 2020 рр. тощо.

Безперечно, що основною причиною, яка стимулює громадян до участі у житті держави та громади є спільні інтереси, які виступають рушійною силою впливу на прийняття політичних рішень.

В результаті аналізу соціологічних даних, опублікованих Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, було виявлено, що

до 2019 року спостерігався досить низький рівень залученості громадян до активної громадсько-політичної діяльності (у 2018 р. не були членами жодного з громадських об'єднань 87 % опитаних громадян, причому частка тих хто займався активною громадською діяльністю в 2013–2018 рр. становила 8–10 %) [3].

Процес інституалізації громадянської активності у формі громадських організацій характеризують такі статистичні дані: станом на 1 грудня 2015 р. було зареєстровано 69 686 громадських організацій, на 1 грудня 2016 р. – 75 478, на 1 квітня 2017 р. – 77 252, на 1 квітня 2018 р. – 81 598, на 1 травня 2019 р. – 86 015 [5, с. 36].

Презентовані результати соціологічного дослідження від 19 лютого 2019 р. згаданим раніше Фондом показали, що упродовж 2015–2019 рр. рівень залучення громадян до благодійної діяльності залишався вищим, ніж до подій листопада 2013 – лютого 2014 рр. [3].

Про активне поширення благодійницького руху в Україні свідчить також участь громадськості в конкурсі “Благодійна Україна – 2018”, проведенням якого опікується Асоціація благодійників України.

Проте, на думку експертів Українського форуму благодійників, більшість таких організацій існують лише “на папері”, а весь основний благодійний бюджет України припадає на 500–1000 організацій [12].

Залишається актуальною тенденція з утворення громадських організацій на короткий проміжок часу (особливо на період підготовки та проведення виборчих кампаній як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях) з метою маніпуляцій громадською думкою.

На думку аналітиків Національного інституту стратегічних досліджень, на спрямованість громадської активності українців особливий вплив справили виборчі кампанії 2019-2020 рр. Серед форм та практик участі української громадськості в попередніх виборчих кампаніях України варто виокремити спостереження громадських організацій за виборчим процесом.

З метою забезпечення всіх демократичних процедур проведення виборчої кампанії ЦВК було залучено представників міжнародних місій та, в першу чергу, всеукраїнські громадські організації, які мають тривалий досвід громадського спостереження за виборчим процесом: Всеукраїнська громадська організація “Комітет виборців України”, Громадська мережа “ОПОРА”, Громадський рух “ЧЕСНО” та інші [5, с. 45].

Експерти Громадського руху “ЧЕСНО” організували спостереження за організацією та проведенням президентських виборів 2019 р. у режимі онлайн-марафону (з 8:00 31 березня до 11:00 1 квітня) на веб-сайті chesno.org (<https://www.chesno.org/post/995/>)

під назвою “Онлайн-марафон #ДеньВиборів”, який дублювався на сторінці цього ж громадського об'єднання у Facebook за хештегом #ДеньВиборів [8]. Спостереження здійснювалося над деякими містами України, зокрема, Вінниця, Житомир, Тернопіль, Луцьк, Харків, Івано-Франківськ, Полтава, Дніпро і Запоріжжя тощо.

Громадянська мережа ОПОРА метою своєї діяльності ставить прагнення зробити публічне врядування прозорим, відкритим, а надання послуг, доступ до необхідних матеріалів, прийняття рішень органами влади та налагодження їх комунікації з громадянами – високоякісними. Також ОПОРА активно стимулює громадян до участі у соціально-політичному житті суспільства.

Так, основним завданням представників Громадянської мережі ОПОРА є: аналіз даних звітів кандидатів та їхніх фактичних витрат на політичну рекламу, зокрема в соціальних мережах; паралельний підрахунок голосів; активність виборців; незалежний моніторинг виборчого процесу; надання рекомендацій [11].

Таким чином, напередодні президентських виборів 2019 р. громадські експерти “ОПОРИ” організували в кожному регіоні України тренінги для майже 3 тис. працівників патрульної поліції та слідчих Національної поліції України з метою допомогти правоохоронцям зрозуміти, як правильно реагувати на типові порушення під час виборчого процесу, ідентифікувати ключові адміністративні та кримінальні правопорушення [14, с. 2].

Громадські організації також є активними борцями з дезінформацією та фейками в межах українського інформаційного простору.

Вони намагаються привернути увагу широких верств українського суспільства до зазначеної проблеми за допомогою організації та проведення різноманітних публічних заходів. Так, 28 січня 2019 р. за участі організації Комітету виборців України (КВУ) та Офісу Шотландської національної партії (ШНП) Вестмінстерської фундації за демократію відбувся “Шотландсько-український круглий стіл з питань виборів”. Метою цього заходу стала мобілізація зусиль громадськості, влади та засобів масової інформації у протистоянні інформаційним потокам під час виборчих кампаній 2019 р. [15].

Актуальним проектом була також спільна ініціатива Громадського телебачення та Громадянської мережі “ОПОРА” “Вибори Навиворіт”. Формат проекту – жартівливі інформаційні відеоролики з висвітленням основних подій виборчої кампанії, факт-чекінг фейків та дезінформації щодо перебігу виборів [9, с. 164].

Серед громадських організацій, які активно протидіяли поширенню дезінформації у період президентської та парламентської виборчих кампаній, необхідно відзначити коаліцію громадських

організацій, яка складається з “Комісії журналістської етики”, “Платформи прав людини”, “Українського інституту медіа та комунікації” та StopFake.

Необхідно проаналізувати також роботу відомої ГО “Інтерньюз-Україна” за підтримки Центру інформації та документації НАТО в Україні, яка стала відомою завдяки проекту “Викриття зловмисних інформаційних впливів в Україні”, проведення за участі представників ЗМІ та недержавних аналітичних центрів щодо методів протидії ботам, фейковим новинам та інформаційним “вкіданням” (зокрема, “кремлівського походження”), сумнівним веб-сайтам та групам у соціальних мережах, які намагаються маніпулювати свідомістю громадян [5, с. 40].

Зазначені ініціативи з протидії дезінформації та фейкам є свідченням підвищення рівня політичної свідомості громадян та розвитку громадянського суспільства.

Аналіз діяльності громадських організацій на місцевому рівні, дає підстави вважати, що реформа децентралізації позитивно вплинула на пробудження громадської активності. Таким чином, об’єднання громадян на місцевому рівні стають дієвим інструментом у вирішенні важливих питань публічного змісту, задоволення потреб та інтересів місцевих мешканців.

В умовах збройного конфлікту на сході України не можна залишити поза увагою волонтерську діяльність, яка стосується різних сфер життя суспільства, зокрема: організація допомоги армії, сім’ям загиблих воїнів, онкохворим дітям, дітям-сиротам, безкоштовних юридичних консультацій, протидія інформаційним атакам проти Української держави (кіберволонтерство), активізація населення у розв’язанні проблем розвитку громад, вирішення інших суспільно важливих питань тощо.

Про значимість ролі волонтерських організацій для суспільства свідчать результати соціологічних досліджень, згідно з якими вони мають найвищий рівень довіри громадян України – 67 % опитаних (з них 53,2 % – скоріше довіряють, 13,8 % – повністю довіряють). Для порівняння: Збройним Силам України довіряють 61,6 % (46,4 і 15,2 % відповідно), Церкві – 60,6 % (45,9 і 14,7 % відповідно), добровольчим батальйонам – 57 % опитаних громадян України (45,9 і 11,1 % відповідно) [13].

Серед волонтерських організацій, які допомагають українським військовим, варто відзначити: “Народний проект”, “Народний тил”, “Повернись живим”, “Армія SOS”, “Крила Фенікса”, “Combat-UA”, Центр “Миротворець”, Міжнародний благодійний фонд “Карітас України”, ВМГО “Молодіжний центр працевлаштування”, БФ “Право на захист”, ГО “Центр зайнятості Вільних людей” тощо.

Здатність активних та дієвих громадян стимулювати розвиток громадянського суспільства спостерігається в межах залученості різних інструментів, зокрема новітніх засобів комунікації – соціальних мереж, які сприяють вирішенню важливих проблем громад. Окрім того учасники соціальних спільнот можуть не лише активно долучатися до участі у відповідних об’єднаннях, але й реагувати на події, коментувати їх, висловлюючи свою громадську позицію.

Соціальні спільноти стали платформою для об’єднання українців, які проживають у різних куточках світу. Наприклад, “Євромайдани” 2014 року відбулися в багатьох містах Європи (Парижі, Празі, Лондоні, Стокгольмі, Брюсселі, Женеві, Страсбурзі, Мілані, Берліні, Осло, Варшаві), а також у Канаді, США тощо.

На нашу думку, соціальні спільноти є важливим інструментом впливу на державну політику та сприяють активному формуванню громадянського суспільства нового типу – мережевого громадянського суспільства.

Електронні спільноти на сучасному етапі розвитку нашої країни виконують функцію мобілізації населення для допомоги українським військовим, які перебувають у зоні ООС (АТО), хворим дітям, сприяють організації масштабних екологічних, національно-патріотичних, освітніх акцій, кампаній громадянського представництва, спрямованих проти всевладдя чиновників [1, с. 37].

До участі в зазначеному проекті долучалися кіберволонтери, які займалися поширенням або блокуванням необхідної інформації та збиранням контенту, який міг знаходитися в сфері інтересів проекту.

Під час революційних подій в Україні у 2013-2014 рр. у соціальних мережах з’явилася низка віртуальних груп, які об’єднували десятки і навіть сотні тисяч громадян з активною життєвою позицією, готових відстоювати загальнолюдські цінності, боротися проти корупції, свавілля антидемократичних сил, які руйнують суспільство зсередини і посягають на права та свободи людей. Серед найбільш популярних та дієвих спільнот є: “Євромайдан – SOS”, “Українська революція”, адміністратори яких об’єднували зусилля учасників співтовариств для різнопланової підтримки тих, хто відстоював демократичні цінності на Майдані, – від юридичної допомоги до забезпечення одягом, продуктами харчування та пошуку житла жителям інших міст, які долучалися до участі в “Революції гідності” [1, с. 38].

На особливу увагу заслуговує проект “Інформаційні війська України”, який створений в лютому 2015 р. Міністерством інформаційної політики України, в якості інструмента протидії російській інформаційній агресії [10, с. 228-229]. В його межах вдалося спільними зусиллями кіберволонтерів спростувати контент, який містив нега-

тивні меседжі, чорний PR та поширював інформацію у форматі аналогій (тексти, інфографіка, відео, меми), репости тощо.

Таким чином, соціально активні спільноти сприяють розбудові громадянського суспільства шляхом: забезпечення свободи слова усім громадянам, незалежно від їхнього соціального статусу, віросповідання, майнового статусу; формуванню соціально-політичних цінностей; формування громадської думки та об'єднання громадян щодо важливих питань подальшого розвитку суспільства; сприяння у вихованні патріотизму, відповідальності за майбутнє своєї держави тощо.

Соціальні спільноти сприяють зміні ролі громадянина, як члена цивілізованого суспільства, у розвитку правової соціальної держави.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок

Отже, громадські об'єднання в різних вимірах і формах проявляють свою причетність до розбудови громадянського суспільства в Україні, шля-

хом прищеплення загальнолюдських демократичних правових цінностей.

З проаналізованого матеріалу цілком зрозуміло, що розвиток громадянського суспільства базується не лише на розумінні цінностей демократичного суспільства, а й можливості бути залученим до їх реалізації у практичному вимірі. Власне кажучи, одним із важливих завдань у діяльності громадських об'єднань є можливість здійснювати вплив на прийняття рішень органами державної влади, територіальними громадами.

Варто акцентувати увагу на бажанні українців, у руслі останніх подій, не лише бути долученим до процедур учасницької демократії, але й на бажанні отримати знання про механізми прийняття рішень. Дієюю в успішній реалізації низки важливих реформ в Україні є громадянська позиція правлячої еліти, чи опозиції, чи пересічного громадянина, засадничими інструментами у формуванні якої є повага до цінностей демократичного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абетка політична. Громадянське суспільство і політика : навчальний посібник. За наук. ред. док. наук держ. упр. О. В. Радченка, Редактор-упорядник М. Д. Городок, вид. 11-е, доп. і пере роб. Київ. 2016. 48с.
2. Абрам'юк І. Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях. Київ. 2014. 50 с.
3. Громадська активність громадян України : опитування 19 лютого 2019 р., проведене Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini>
4. Громадянське суспільство в 2018-му: нові виклики, нові завдання / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова. URL: <http://dif.org.ua/uploads/pdf/13963398165a9eef1b022177.77359526.pdf>.
5. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації : аналіт. доп. за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 112 с.
6. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Андріученко Т. В., Бекешкіна І. Е. та ін.] ; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2018. 128 с.
7. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації : аналіт. доп. / [Яблонський В. М., Бекешкіна І. Е., Гелетій М. М. та ін.] ; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 112 с.]
8. День виборів. Хронологія. URL: <https://www.chesno.org/post/995/>
9. Дубов Д. В., Корецька І. О., Баровська А. В., Гнатюк С. Л. та ін. Фейки як інструмент впливу на вибори. Аналітична доповідь. Київ. 2020. 201 с.
10. Курбан О.В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі: навчальний посібник. Київ : ВІКНУ, 2016. 286 с.
11. Остаточний звіт спостереження ОПОРИ на чергових виборах Президента України 2019 року. URL: https://www.opora.ua/report/vybory/vybory-prezydenta/vyboryprezydenta-2019/final_report_prezident_2019#2-osnovna_info
12. Пеліванова Н. І. Розвиток благодійності в Україні : аналіт. записка. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/gromadyanske-suspilstvo/rozvitok-blagodiynosti-v-ukraini>
13. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України / Фонд Разумкова. 2019. 20 лют. URL: <http://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy>
14. Ромашкіна Олена. Непокаране зло повертається під час кожної нової кампанії. Голос України. 2019. № 37. 23 лют. С. 2.
15. У Києві відбувся «Шотландсько-український круглий стіл з питань виборів». КВУ. URL: <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:u-kyievi-vidbuvsia-otlansko-ukrainskyi-kruhlyi-stil-z-pytan-vyboriv>